

HUOM. Toimituksen erehdyksen vuoksi lehdessä on artikkelin varhaisempi ja korjaamaton versio.

Filosofian paluu?

TOMMI VEHKAVAARA

Sisällys

Filosofian yhteisöllinen tehtävä.....	2
Positiivinen ja negatiivinen filosofiakäsitys	3
Absoluuttisen varmuuden ideaali ja filosofiakäsityksen negativisoituminen.....	4
Negatiivisen filosofiakäsityksen konservatiivisuus	7
Näennäisen positiivinen filosofiakäsitys	8
1. Formalisoituminen	8
2. 'Kaikki on hyvää' -liberalismi.....	8
3. Byrokraattinen nihilismi tai idealismi	10
4. Subjektivistinen intellektualismi	11
Negatiivisen filosofiakäsityksen epätraditionaalisuus	12
Positiivinen filosofia — lyhyt oppimäärä aloittelijalle.....	13
1. Hylkää absoluuttisen varmuuden ideaali!	13
2. Ole rohkea, häpeämätön ja vilpittömän takinkääntäjä!	14
Kirjallisuus.....	16

Mikko Lahtinen esitti pääkirjoituksessaan (*n&n* 3/2000) yleisökysymyksen, miksi Suomessa filosofisen instituution keskilattiaa hallitsevat tutkijat ja opettajat eivät ole, halua olla tai koe olevansa filosofeja. Kysymys on vaativampi kuin mitä pinnalta ehkä näyttää, sillä se koskee koko filosofisen toiminnan identiteettiä ja mieltä — sitä minkälainen filosofiakäsitys kuvaa tai ohjaa filosofista harrastusta, mitä filosofia on tai mitä sen pitäisi olla. Lahtinen ehdottaa, että "*filosofin* määre varattaisiin suurille suunnannäyttäjille tai ainakin laajasti sivistyneille oppineille. Muussa tapauksessa käytettäisiin kohdallisempia ilmauksia *filosofiantutkija* ja *filosofiantutkimus*." Lahtisen avaus on mainio ja pääpiirteissään kannatettava. Mutta vaikka Lahtisen erottelu nousisikin yleiseen käyttöön, merkitsisi kysymyksen pelkistyminen ainoastaan terminologiseksi sopimusasiaksi mielestäni vain sen vesittymistä. Kysymyksen soisi pikemminkin johtavan sen itseymmärryksen laadun arviointiin,

joka koskee filosofisen tutkimuksen, opiskelun ja opetuksen tehtäviä, päämääriä ja (potentiaalista) merkitystä.

Filosofian yhteisöllinen tehtävä

Kysyttäessä filosofisen harrastuksen tehtäviä, päämääriä tai merkitystä asiaa voidaan luonnollisestikin tarkastella eri näkökulmista. Ensinnäkin voidaan tarkastella joko filosofisen harrastuksen *yksilökohtaisia* tai *yhteisöllisiä* (ts. 'kommunikatiivisia' tai yhteiskunnallisia) tehtäviä ja päämääriä. Edelleen yhteisöllisen tehtävän toteuttajana voidaan tarkastella joko yksittäistä filosofian harrastajaa tai koko filosofista instituutiota.¹ Pysin pitäytymään yhteen näkökulmaan kerrallaan, mutta aina niitä ei voi tarkastella riippumattomina toisistaan.

Vaikka olenkin taipuvainen ajattelemaan, että todellisen tai aidon filosofian on oltava myös yksilökohtaisesti merkityksellistä (ts. väljästi ottaen 'itsen projekti'²), en silti ajattele, että filosofia toteuttaisi yhteisöllisiä päämääriä vain yksilökohtaisten päämäärien saavuttamisen kautta. Jos filosofian harjoittaja pyrkii filosofiallaan puhtaasti yksilökohtaisiin päämääriin (kuten 'henkiseen kasvuun' tms.) eikä hänellä ole mitään (esim. taloudellisia tai kommunikatiivisia) vaateita muulle yhteiskunnalle, ei kyseisen filosofian päämäärien tai sisällön arvioinnille jää mitään yleistä tarvetta. Mutta heti kun joku alkaa vaatia pohjimmiltaan yksilökohtaisesti motivoituneelle filosofialleen yleistä arvostusta tai tunnustusta, on tämän filosofian kyettävä legitimoimaan itsensä tai tarpeellisuutensa julkisesti. Tällöin ei yksilöllisiin intresseihin vetoaminen enää riitä, vaan filosofi(a)n on väitettävä tai vähintäänkin uskoteltava palvelevansa jollain tavalla yhteistä tai yleistä hyvää. Kaiken tässä mielessä yhteisöllisesti motivoituneen filosofian on oltava ainakin periaatteessa julkisesti arvioitavissa olevaa.

Filosofian yhteisöllisillä tehtävillä ja päämäärillä viittaankin sellaisiin filosofista toimintaa ohjaaviin päämääriin, jotka ovat filosofialle tai filosofiselle instituutiolle ulkoisia. Tällaisten 'ei-filosofisten' päämäärien näkökulmasta filosofian sisällölliset tavoitteet liittyvät jollain tavalla yhteisöllisiin tai 'kenen tahansa' suorittamiin

¹ Filosofista instituutiota voidaan vielä tarkastella joko akateemisessa tai yleisemmässä mielessä. Akateemisella filosofisella instituutiolla tarkoitan filosofian yliopistollista (yms.) *organisaatiota*, 'ammattifilosofien' yhteisöä. Yleisemmässä, ei-organisatorisessa mielessä filosofinen instituutio vertautuu muihin yleisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin, kuten perheeseen, tieteeseen, taiteeseen tai kirkkoon/uskontoon.

² Ks. Klemola 1998.

toimintoihin. Tässä mielessä esim. suurin osa tieteenfilosofiaa —myös luonnon-tieteiden filosofiaa— väittää implisiittisesti tavoittelevansa yhteisöllisiä päämääriä. Yhteisöllinen tehtävä ei siis liity pelkästään normatiiviseen etiikkaan, poliittiseen yhteiskuntafilosofiaan tms. Yhteisöllistä tehtävää täyttämään pyrkivällä filosofialla on vain oltava yleisesti ja julkisesti positiivisiksi arvioitavissa olevia yhteiskunnallisia päämääriä.

Positiivinen ja negatiivinen filosofiakäsitys

Filosofian tutkija, opettaja ja/tai opiskelija voi nähdä filosofisen toimintansa yhteisöllisen tehtävän tai merkityksen pääasiallisesti joko *positiivisena* tai *negatiivisena*. Tämä ei viittaa eroon hyvän ja huonon filosofian välillä, vaan pikemminkin erottelusta kahden eri *filosofiakäsityksen* välillä. Positiivisen ja negatiivisen filosofiakäsityksen välinen ero vastaa karkeasti Lahtisen (2000) jakoa filosofiaan ja filosofian-tutkimukseen, joskin niitä on pidettävä eräänlaisina ideaalityyppeinä — reaalisten tapausten voidaan yleensä sanoa olevan vain voittopuolisesti tai leimallisesti joko positiivisia tai negatiivisia.

Positiivisella filosofiakäsityksellä tarkoitan filosofiaa, jossa tutkimuksen (tai opiskelun) päätavoitteena on *uuden synteettisen ja propositionaalisen maailmatiedon omaksumisenen* — karkeasti ottaen 'oikean näkemyksen tai käsityksen' saavuttaminen todellisuuden luonteesta samoin kuin muissakin tieteissä.³ Keskeistä on ennen kaikkea *asenne* tai *pyrkimys* eikä varmuus tuloksellisuudesta, ts. se kuinka uusiksi, synteettisiksi, tarpeellisiksi, onnistuneiksi tai filosofisiksi eri yritykset toteuttaa tätä pyrkimystä lopulta sattuvat osoittautumaan. Positiivinen filosofia ei edellytä *uskoa* menestyksellisyyteensä —vaikka se onkin tavallista— pelkkä *toivo* riittää. Positiivisen filosofian 'spekulatiivinen' luonne tekee sen kuitenkin haavoittuvammaksi asiallisen kritiikin suhteen kuin negatiivinen filosofia. Positiivinen filosofinen tutkimus on riskisijoitus, askel tuntemattomaan toisin kuin negatiivinen tutkimus, joka etenee täysin odotusten mukaisesti⁴ eikä epäonnistu, jos tutkija vain noudattaa laatimaansa suunnitelmaa.

³ Pelkkä filosofiakäsityksen positiivisuus ei välttämättä merkitse kannanottoa tieteen ja filosofian väliseen demarakaatio-ongelmaan. Positiivista filosofiaa voidaan tehdä yhtä hyvin quinelaisen naturalismin kuin kantilais-husserlilaisen transsendentaalifilosofian puitteissa. Kysymys puhtaasti filosofian mahdollisuudesta (tai ideaalista) voi olla filosofiakäsityksen positiivisuudesta riippumaton.

⁴ Vrt. Vähämäki 2000, s. 211-212.

Negatiivisen filosofiakäsityksen hallitsema filosofi kokee joko ainoaksi yhteisölliseksi tehtäväkseen tai jopa ylipäänsä ainoaksi filosofian tekemisen mahdollisuudeksi jo olemassa olevien tietojen, teorioiden, käsitysten tai käytäntöjen loogisten ja/tai käytännöllisten seurausten analyysin ja kritiikin. Negatiivinen filosofia korottaa *kriittisen* tai (käsite)*analyyttisen* filosofian ja niihin liittyvien arvojen ja menetelmien vaalimisen filosofi(a)n *ainoaksi* yhteisölliseksi tehtäväksi. Pelkkä kritiikki tai analyysi ei tietenkään vielä tee filosofiasta negatiivista, sillä kyllä positiivinenkin filosofia sisältää tavallisesti kritiikkejä ja analyysejä.⁵ Negatiivista filosofiaa kritiikistä tulee silloin kun jäljelle ei jää edes sitä ainoaa (reaalista) vaihtoehtoa — tai jos analyysi ei ota edes implisiittisesti kantaa minkään vaihtoehdon puolesta.

Negatiiviseksi filosofiaksi voidaan lukea myös valtaosa filosofisen tradition aatehistoriallisesta tai filologisesta eksegetiikasta ja hermeneutiikasta —tai muusta sellaiseksi käytännössä ajautuvasta klassikotutkimuksesta— sillä myös näissä harjoitetaan pelkän jo olemassa olevan 'mahdollisen tiedon' (ts. käsitteiden ja käsitysten) eksplikointia, tunnetuksi tekemistä tms. Positiivista sisältöä historiallinen tutkimus saa, jos siihen liitetään argumentti traditiosta esiin nostetun kannan, käsitteen tms. *sisällöllisten* piirteiden hyväksymisestä (tai hylkäämisestä). Pelkkä historiallisten faktojen tunteminen ja perusteleminen 'oikeiksi' —vaikka ne olisivatkin sitten filosofian-, aate- tai käsitehistoriallisia faktoja— ts. 'pätevän' ja argumentoidun historiallisen tulkinnan saavuttaminen, voi ehkä olla positiivista historian tutkimusta mutta ei vielä positiivista filosofiaa.⁶

Absoluuttisen varmuuden ideaali ja filosofiakäsityksen negativisoituminen

Vaikka filosofian historiasta löytyy toki kaikilta ajoilta sekä leimallisesti positiivisiksi että negatiivisiksi luokiteltavia ajattelijoita, voidaan positiivinen filosofiakäsitys silti liittää ennen kaikkea modernin filosofian klassikoihin. Siinä missä positiivisen

⁵ Hyvän esimerkin pääasiassa kritiikkiä sisältävästä mutta leimallisesti positiivisesta pyrkimyksestä antaa Lars Herzbergin artikkeli "Voiko etiikkaa soveltaa?" (*n&n* 4/2000, s. 54-61). Kritisoidessaan nk. soveltavaa etiikkaa Herzberg ei tyydy pelkkään kritiikkiin ja analyysiin, vaan tarjoaa lisäksi positiivisen vaihtoehdon (vaikkei sen puolesta oikeastaan mitään positiivisia argumentteja esitäkään).

⁶ Tässä suhteessa erotteluni positiivisen ja negatiivisen filosofiakäsityksen välillä eroaa Lahtisen (2000) filosofian ja filosofiantutkimuksen välisestä erottelusta, sillä pelkkä 'laajasti sivistynyt oppineisuus' lankeaa mielestäni paremminkin filosofiantutkimuksen kuin varsinaisen filosofian alaan. Vastaavasti on mielestäni liikaa vaatia todellisten filosofien todella olevan tai olleen *suuria* suunnannäyttäjiä tai vaikuttajia, suunnannäyttäjän asenne —positiivinen filosofiakäsitys— riittää.

tiedekäsityksen läpimurto leimaa uuden ajan alun tieteellistä 'vallankumousta', voidaan filosofiassa pitää kartesiolaista 'foundationalismia' paradigmaattisena esimerkkinä positiivisen *filosofiakäsityksen* ohjelmanjulistuksesta. Kartesiolaisuuden ytimenä voidaan pitää 'epäilyn metodia', jonka tarkoituksena oli päätyä absoluuttisen varmoihin, ikuisesti kaiken epäilyksen tuolle puolen jääviin metafysiikan aksioomiin.

Uudistustensa positiivisuudesta huolimatta uusi luonnontiede ja kartesiolainen ajattelumalli sisälsivät kuitenkin myös siemenet negatiivisen *filosofiakäsityksen* uudelle nousulle. Ensinnäkin uusi positiivinen tiedekäsitys merkitsi alkua erityistieteiden itsenäistymiselle filosofiasta, jonka seurauksena voidaan sanoa filosofian alan kaventuneen *de facto*. Tätä ei voi silti yksinään pitää riittävänä voimana tuhoamaan unelmaa positiivista filosofiasta. Vasta todellisen tiedon kriteeriksi julistetun *absoluuttisen varmuuden ideaalin* voi sanoa vähä vähältä tyhjentäneen myös filosofisen itseymmärryksen aidosti positiivisesta pyrkimyksestä, sillä juuri siksi kaikki kontingentti ja epävarma tutkimus saatettiin sysätä filosofian ulkopuolelle, ts. jättää erityistieteiden vastuulle.⁷

Positiivisen *filosofiakäsityksen* kohtaloksi koitui se, ettei metafysiikan (tai logiikan) ikuista perustaa lopulta löytynytkään että absoluuttisen varmuuden vaatimus osoittautui *vain* ideaaliseksi. Descartesista Humen ja Kantin kautta loogiseen positivismiin, Wittgensteiniin ja kielifilosofiaan johtavassa absoluuttisen varman tiedon metsästyksen traditiossa on legitiimin filosofian ala —'sen mistä voi puhua', ts. se 'perusta', josta voi *kuvitella* saavutettavan absoluuttisen varmaa tietoa— jatkuvasti rapautunut.⁸ Negatiivisen *filosofiakäsityksen* uusi tuleminen ei siis ole seurausta vain heikon itsetunnon masinoimasta ylenpalttisesta kunnioituksesta menneiden mestareiden pyhiä kirjoituksia ja hämääriä käsitteitä kohtaan (vaikka tällainenkin selitys lienee käypä joidenkin yksittäisten filosofiantutkijoiden kohdalla). Se on seuraus yleisesti

⁷ Stephen Toulminin mukaan uuden ajan kulttuurinen käänne näkyy erityisesti rationaalisuuskäsityksen muutoksena: renessanssiajan humanismin ja skolastisen aristotelismin froneettinen, tapauskohtainen ja pluralistinen rationaliteetti korvautuivat 1600-luvun ensimmäisen puoliskon aikana absoluuttisen varmuuden tavoittelulla ja formalistisella rationaalisuuskäsityksellä (tarkemmin ks. Toulmin 1990 tai Vehkavaara 1997).

⁸ Negatiivisen *filosofiakäsityksen* vahvistumisen rinnalla (ja siihen läheisesti liittyen, ks. Vehkavaara 2001) on myös tiedon käsite yksipuolistunut: tiedosta tuli 1800-1900-lukujen vaihteeseen tultaessa pelkkä tosi ja hyvin oikeutettu uskomus, *propositio* tai väitelause.

ylistetystä epäilyn metodista — tai sen mahdottomuudesta (tai 'ideaalisuudesta') todellisen filosofisen toiminnan metodina.⁹

Tarkoitukseni tässä kirjoituksessa on räpistellä tätä filosofiakäsityksen negatiivisoitumistendenssiä vastaan etsimällä uutta tilaa positiiviselle filosofiakäsitykselle ja vaatimalla varsinaisen filosofian paluuta filosofiantutkimuksen valtaamaan filosofiiseen instituutioon. Vaikka tulenkin esittämään kritiikkiä negatiivista filosofiakäsitystä kohtaan *yleisenä* filosofiakäsityksenä, ei tarkoitukseni ole loukata ketään, joka löytää itsestään tai filosofiakäsityksestään 'formalistisia', 'nihilistisiä', 'näennäisliberaaleja', 'subjektivistisia', 'dogmaattisia' tai muita negatiivisia piirteitä. Erityisesti en missään mielessä tarkoita, ettei kriittiseksi tai 'hermeneuttis-eksegeettiseksi' kutsumani tutkimus tai sen vaaliminen voisi parhaimmillaan olla itsessäänkin —saati sitten positiivisen pyrkimyksen tukena tai osana— yhteiskunnallisesti arvokasta ja tarpeellista. Pyrkimykseni on vain herätellä yksityisesti tai julkisesti pohtimaan, mitkä periaatteet ohjaavat itse kunkin omaa toimintaa filosofina tai filosofiantutkijana, mitä niiden *pitäisi* olla ja mihin suuntaan filosofiaa pitäisi kehittää. Tarkoitukseni ei siis ole tuomita ketään menneistä synneistä, vaan ehdottaa oman käsitykseni mukaan parempaa huomista —uutta moraalialueita filosofiselle toiminnalle— positiivisen filosofian paluuta.

En myöskään kuvittele, että pyrkimys positiiviseen filosofiaan jotenkin automaattisesti tuottaisi hyvää filosofiaa. Yleisesti ottaen asia on varmaankin juuri päinvastoin — suurin osa positiivisesta filosofiasta lienee *sisällöllisesti* keskinkertaista ja pinnallista. On varsin aiheellista karsastaa Leila Haaparannan (1996) sanoin toisaalta "yleisten asioiden erikoisasiantuntijoina" esiintyviä filosofeja ja toisaalta ylivoimaisella retoriikallaan keskustelua dominoivia karismaattisia olemuksenäkijöitä. Molemmat esittävät intuitioon vetoavia mielipiteitään ja näkemyksiään verhottuna tieteellisesti tutkitun totuuden tai aikojen saatossa saavutetun korkeamman viisauden arvovaltaiseen kaapuun, vaikka eivät kykenekään niitä sen kummemmin argumentoimaan. Negatiivinen filosofiakäsitys sisältääkin usein tervehenkisen vaatimuksen olla ainakin niin kauan luottamatta edes omiin (saati sitten toisten)

⁹ Siinä missä eurooppalaisessa filosofiassa on tapana vastustaa 'kartesiolaisuutta', viitataan tällä yleensä Descartesin dualistiseen mielenfilosofiaan tai filosofiseen foudationalismiin. Sen sijaan Descartesin 'epäilyn metodilla' tuntuu yhä olevan keskeinen asema modernin filosofian ideologiassa. Kriittinen suhtautuminen epäilyn metodiin on kuitenkin pragmatismen klassikoiden keskeisiä lähtökohtia (ks. esim. Peirce 1992/1868, s. 28-29).

intuitioihin ja 'näkemysiin' *yleisistä asioista*, kunnes niiden alkuperän luotettavuuden puolesta kyetään esittämään edes jonkinlaisia perusteita.

Negatiivisen filosofiakäsityksen konservatiivisuus

Jos siis negatiivinen filosofiakäsitys on puhtaasti yksityinen, ts. koskee vain filosofin käsitystä *omista* filosofisista mahdollisuuksistaan, tavoitteistaan ja kyvyistään, ei sen tuomitsemiselle ole mitään yleistä tarvetta. Mutta jos negatiivinen filosofiakäsitys omaksutaan hegemonisena, filosofista toimintaa *yleisesti* ohjaavana normina, jonka mukaan oikeastaan *kaikkea* filosofiaa *pitäisi* arvioida —ja tähän näyttää olevan Suomen akateemisessa filosofiassa kehityksen suunta— on myös sen yleiselle kritiikille aiheita.

Filosofiaa *yleensä* koskevana käsityksenä negatiivinen filosofiakäsitys määrittelee filosofian tietynlaisena erillisinstituutiona, jolla on erikoistunut yhteiskunnallinen rooli, toisaalta 'kritiikin asiantuntijoiden' ja toisaalta 'oppineiden' muodostamana filosofisen (tai humanistisen) tradition ja kulttuurin vaalijoiden kommunikaatioyhteisönä. Toisin kuin positiivinen filosofia, negatiivinen filosofia jää suhteessa (muihin) tieteisiin lähinnä kriitikon tai aputyöläisen asemaan. Erityistä filosofista uskomustietoa pidetään joko mahdottomana (ts. sisäisesti ristiriitaisena käsitteenä) tai sitten sanaa 'tieto' käytetään jonkin sellaisen nominaalimääritelmän tai epämääräisen 'yleisen käsityksen' mukaisesti,¹⁰ että voidaan sujuvasti puhua filosofisesta tiedosta ymmärtämättä vähääkään välittää *mistä* se on olevinaan tietoa (tai onko se edes tietoa mistään) ja *mitä merkitystä* sen 'tietämisellä' on.

Jos aidon tai hyvän filosofian katsotaan sisältävän *pelkästään* 'puhtaasti kriittisiä' ja/tai 'hermeneuttis-eksegeettisiä' tutkimuksia (olipa tämä asenne sitten tietoinen tai ei), niin filosofia ei voi itsessään täyttää mitään yhteiskunnallisesti 'edistyksellistä' tehtävää. Tällaisessa puhtaasti negatiivisessa filosofiakäsityksessä filosofialle jää vain säilyttävä, konservatiivinen jollei suorastaan taantumuksellinen rooli: Eksegeetikka tai historian rekonstruktiot voivat ilman nykyisiin käytäntöihin tai trendeihin sovellettavaa arvottavaa kannanottoa toimia vain yhteiskunnallisena muistina — jo olemassa olevan informaation säilyttämisenä. Mutta tämä konservoiva rooli ei koske vain historiallista tutkimusta, vaan myös kriittistä negatiivista filosofiaa. Ilman positiivista ratkaisua esitetty kritiikki voi sisältönsä puolesta vaikuttaa vain joko

¹⁰ Kuten määritelmä: 'tieto on tosi ja hyvin oikeutettu väitelause'.

konservatiivisena voimana ampumalla alas kaikki positiiviset muutospyrkimykset tai jopa *tuhoavana* voimana, jos tämä vaihtoehdoton kritiikki kohdistetaan vallitseviin tapoihin tai järjestyksiin. Jos puhtaasti kriittinen negatiivinen filosofia ei halua olla vaikutukseltaan tuhoavaa (tai 'vallankumouksellista') —vaikka se olisikin punavihreän tai korkeakultturellin yliopistointellektuellin esittämää— on sen tukeuduttava markkinaliberalistisen massayhteiskunnan työnjakoon ja jo olemassa oleviin yhteiskunnallisiin instituutioihin.

Molemmissa negatiivisen filosofiakäsityksen päätyypeissä jätetään suunnistautuminen ja visioiden tai suuntaviivojen määrittely muille kuin filosofeille, kuten erityis-tieteille tai parlamentaarisesti valituille poliitikoille. Vai jääkö se nykytodellisuudessa sittenkin vain tieto- ja biotekniikkainsinööreille ja markkinavoimille?

Näennäisen positiivinen filosofiakäsitys

Konservatiivisuudessa ei kuitenkaan sinänsä ole mitään pahaa, sillä yhteiskunta kyllä tarvitsee muistinsa eivätkä yhteiskunnan muutospyrkimyksetkään ole aina kovin edistyksellisiä. Vaikeammin voitettavia positiivisen filosofiakäsityksen esteitä ovat kuitenkin asenteet, joiden negatiivisuutta ei tunnisteta (saati sitten myönnetä), kun negatiivinen filosofiakäsitys on kätkeytynyt *näennäisen positiivisuuden* kaapuun.

1. Formalisoituminen

Ensinnäkin näennäisen positiiviset kannanotot voivat tarkemmin katsottuna paljastua käytännöllisesti katsoen analyttisiksi, jotain formaalia ja viittaussuhteissaan itseensä sulkeutunutta käsitejärjestelmää koskeviksi väittämiksi.¹¹ Tällöin ollaan toki lähellä absoluuttisen varmuuden ideaalia, mutta sen hintana on yhteys reaali maailmaan — jääminen maailmasta vieraantuneen diskurssin vangiksi. Filosofian formalisoitumiseen lankeaminen on tietenkin keskeinen uhka yhtä lailla positiivisen pyrkimyksen hallitsemalle filosofialle ja sen todelliselle menestyksellisyydelle.

2. 'Kaikki on hyvää' -liberalismi

Toiseksi filosofiakäsityksen näennäinen positiivisuus voi kätkeytyä liberaaliin 'kaikki on hyvää' -asenteeseen. Tällaisella asenteella filosofia pelkistyy satunnaisesti valitun tai omaksutun käsitteellisen viitekehyksen tai tradition edelleenkehittelyksi. Filosofian tekemisessä ja lukemisessa katsotaan tärkeimmäksi siihen liittyvän tradition

tunnistaminen tai määrittäminen, jonka jälkeen sitä vasta kyetään arvioimaan. Pyrkimys 'puolueettomaan' arviointiin suhteuttamalla arviointi tekstin omiin lähtökohtiin on toki itsessään jalo periaate, mutta jos lisäksi katsotaan, ettei filosofiaa tai sen käsitteitä voi arvioida —tai ettei niillä ole edes merkitystä— kuin suhteessa traditioon,¹² ei valinnalle eri lähtökohtien (käsitteellisten viitekehysten ja traditioiden) välillä jää mitään filosofisia perusteita. Jos eri traditioiden 'paremmuutta' ei katsota voitavan arvioida suhteessa toisiinsa, voi 'annetun' tradition edelleenkehittäminen johtaa käsitejärjestelmän formalisoitumiseen.

'Kaikki on hyvää' -liberalismi näyttää usein perustuvan joko jonkin asteiselle konfliktikammolle —pelätään kertomasta, mikä itselle vieraissa filosofisissa traditioissa näyttää ongelmalliselta tai vääristyneeltä— tai lopultakin vain haluttomuudelle arvioida pohjia myöten omaa filosofista toimintaa ohjaavia tapoja. Aitoa traditioiden tai käsitejärjestelmien välistä etsivää ja arvottavaa dialogia tai tutkimusta paetaan kaikkien filosofisten traditioiden näennäiseen hyväksymiseen — ja niiden osalta, joita ei oikeasti hyväksytä, kuoliaaksi vaikenemiseen. Mikä traditioiden välisessä keskustelussa on pelottavaa, on tietenkin keskustelun odotettavissa oleva jumiutumisen dogmien väliseksi asemasodaksi, jota voi toki yleisemminkin pitää varsin epätoivottavana saavutuksena. Mutta se miksi tämä on odotettavissa olevaa, on usein seurausta omasta implisiittisestä dogmaattisuudesta, alitajuisesta pelosta sitä kohtaan, että oma traditio tuleekin jäämään tappiolle, että se on tunnustettava vääristyneeksi tai todellisuudesta vieraantuneeksi ja itseensä käpertyneeksi ikkunattoman monadin kaltaiseksi diskurssiksi. Erityisen ahdistava tällainen mahdollisuus on niille filosofiantutkijoille, joille oman tradition tai tutkimusalan valinta on ollut *tabula rasan* valintaa — niille, jotka ovat vain 'tulleet töihin' filosofiseen instituutioon ja jotka ovat sitten vain seuranneet annettuja ohjeita. Sen sijaan niille, joille filosofian ydin on etsiä oikeaa traditiota tai oikeita (perus)käsitteitä, voi omien valintojen osoittautuminen

¹¹ Hyvän esimerkin antaa filosofisen logiikan kehitys 1900-luvulla, joka on sen filosofisuuden kannalta negatiivinen. 'Järkeilyn teoria tai taito' on vieraantunut ajattelusta ja muuntunut formaalikielillä esitetyiksi formaalien systeemien kuvailuiksi.

¹² Tällainen ajatus näyttää sisältyvän esimerkiksi joihinkin Sami Pihlströmin kannanottoihin: "Filosofia näyttää olevan perinteidensä konstituoina, mutta perinteet uudistuvat koko ajan. Yksityiset ajattelijat kuuluvat moniin eri traditioihin, joiden puitteissa heidän ajattelullaan on jokin merkitys ja jotka mahdollistavat heidän näkemystensä tutkimisen, vertailemisen ja arvioimisen,". Loppuviitteessä Pihlström jatkaa: "Eri filosofien "merkitys" voi näyttäytyä hyvinkin erilaisena sen mukaan, millaiseen traditioon heidät asetetaan. Ei tule olettaa, että filosofiset tekstit aina ongelmattomasti asettuisivat johonkin tiettyyn traditioon." (Pihlström 2001, s. 42,50) Kaikeksi onneksi Pihlström näyttää uskovan

huonoiksi olla myös positiivinen ja vapauttava kokemus — sikäli kun vain hyväksytään, että tie kohti todellista eikä vain kuviteltua totuutta kulkee erehdysten ja niiden tunnustamisen kautta.

Jos katsotaan, ettei *voi* olla mitään filosofisia perusteita väittää jotain filosofista traditiota, lähtökohtaa tai paradigmaa toisia paremmaksi, niin eri koulukuntien välinen taistelu siirtyy pois varsinaisen filosofian kentältä — siitä tulee puhdasta valta- ja henkilösuhdepolitiikkaa. Vaikka todellisuudessa 'edes jotenkin muodolliset vaatimukset täyttävää kaveria ei jätetä' -periaate ehkä olisikin tärkein tutkimus- ja opetusrahoituksen jakokriteeri, niin voitaisiin kai epäillä, ettei tämä asiointi (sikäli kun se pitää paikkansa) ole silti toivottava ja että siitä pitäisi ainakin pyrkiä pois. Mutta *tabula rasa* -tilasta traditionsa valinneille on turvallisempaa astua inhorealistiseen nihilismiin ja opportunistisesti seurata demokraattiseksi enemmistöksi julistautuvaa valtaeliittiä filosofiansa lähtökohdissa.

3. Byrokraattinen nihilismi tai idealismi

Läheistä sukua filosofiakäsityksen näennäisliberaalille positiivisuudelle onkin idealistinen luottamus tiedeyhteisössä saavutetun konsensuksen tai 'yleisen käsityksen' pätevyyteen suhteessa oman arvostelukyvyn, omien ideaalien tai yleisemminkin filosofisen argumentaation pätevyyteen. Molemmissa alistetaan filosofin oma arvostelukyky epämääräiselle 'yleiselle, perinteiselle tai vakiintuneelle' tavalle tai käsitykselle. Tällaiselle luottamukselle pohjaava filosofiakäsitys ei oikeastaan ole sen enempää positiivinen kuin negatiivinenkaan (vaikka lieneekin usein seurausta alunperin negatiivisesta filosofiakäsityksestä), vaan paremminkin nihilistinen tai byrokraattis-institutionaalinen. Mielestäni Haaparannan (1996) "yleisten asioiden erikoisasiantuntijoista" käyttämällä nimityksellä "teknokraattifilosofi" voitaisiin paljon osuvammin kuvata tällaisen nihilistisen filosofiakäsityksen hallitsemia mieliä.

Itse ajateltujen arvostelukriteerien korvaaminen 'yleisesti hyväksytyillä' voi perustua tutkimuksen yhteisöllisyyttä korostavan pragmatistisen periaatteen vääristyneeseen tulkintaan. Esim. vaikka Charles Peircen mukaan tutkijayhteisön saavuttamaa konsensusta jostakin käsityksestä voidaan pitää merkinä sen totuudesta, tämä ei tarkoita muuta kuin, että tällöin kenelläkään ei vain satu olemaan mitään positiivista

niihin vain teoriassa eikä filosofisen toimintansa käytännössä (jota voidaan pitää monessakin suhteessa positiivisena filosofisena toimintana).

syytä epäillä sitä, ts. sen totuuteen uskotaan *de facto*.¹³ Kyse ei ole siitä, että sen totuuteen *pitäisi* uskoa. Yksimielisyys ei ole päämäärä vaan pelkkä *merkki* tutkimuksen varsinaisen päämäärän, totuuden *mahdollisesta* lähestymisestä. Mutta ollakseen merkki totuudesta on tämän yksimielisyyden oltava absoluuttista — yhdenkin kompetentin todellisen epäilyn pitäisi asettaa se liikkeeseen. Silti absoluuttiseltaan konsensukselta on turha odottaa lopullisuutta. Ei ole myöskään mitään hyviä perusteita väittää sen olevan absoluuttisessa mielessä edes 'lähempänä totuutta' kuin jonkin toisen käsityksen, joka on vaikkapa taloudellisista syistä jäänyt aiemmin vaille kannattajia, mutta joka tulevaisuudessa 'löydetään uudestaan'.

4. Subjektivistinen intellektualismi

Myös eräänlaista henkilökohtaisten ongelmien 'kirjoittamista' yleisinä filosofisina ongelmina voidaan pitää näennäisen positiivisena filosofiana. Tämä on tyypillistä etenkin vasemmistolaisen ideologiakritiikin 'postmoderneille' perillisille, kuten Jacques Derridalle tai Gilles Deleuzelle. Esimerkiksi Derridan ilmeinen intellektuaalinen narsismi toimii toki siinä mielessä yleisenä filosofiana, että subjektiivinen ei ole koskaan 'puhdasta', vaan enemmän tai vähemmän yleisen kielen, kulttuurin ja filosofisen tradition leimaamaa. Derridan kirjoitus voidaankin vallan hyvin legitimoida antamalla sille asema filosofisesti (tai poliittisestikin?) relevanttien ajatusten sampona — mutta periaatteessa samalla asialla ovat myös Haaparannan (1996) "yleisten asioiden erikoisasiantuntijatkin".

'Filosofiasiantuntijoista' poiketen Derrida hengenheimolaisineen ei tietenkään edes *halua* vedota järkeen (tai uskottele vetoavansa siihen), vaan pyrkii sellaisten (yhteiskunnallisten) vaikutusten aikaansaamiseen, jotka nimenomaan *eivät* perustu läpinäkyville argumenteille ja täsmällisille tai vaihtoehtoisesti intuitiivisille käsitteille. Ollakseen läpinäkyviä on argumenttien tukeuduttava tiettyihin jo olemassa oleviin yhteisesti jaettuihin ajattelumalleihin ja käytäntöihin mutta tämä tukeutuminen merkitsee samalla niiden uusintamista. Kun näitä käytäntöjä halutaan filosofiassa uudistaa (eikä uusintaa), eivät filosofian *käsitteelliset sisällöt* siis *saa* olla läpinäkyviä. Vaikka tällaisen periaatteen tuottama 'käsiterunous' jää käsitteellisen sisältönsä suhteen hämäräksi, voi se silti perustua päteville 'näkemyksille'. Sen arvioimiseen *ovatko* ne päteviä vai eivät, ei vain ole paljoa välineitä — pätevyys jää pitkälti uskon tai 'intuition' varaan. Sisällöllisesti dekonstruktiivinen 'käsiterunous' ei *itsessään*

¹³ Peirce, 1992/1868, s. 29.

"kirjaimellisesti tahdo-sanoa-mitään", kuten Derrida itsekin omasta kirjoituksestaan kirjoittaa¹⁴. Sen pätevyyden kriteerit jäävät subjektiivisiksi — sikäli kun näitä kriteerejä voi sanoa olevan (ja sikäli kun 'subjektiivisestä pätevyydestä' voi ylipäänsä mitään julkisesti sanoa).

Negatiivisen filosofiakäsityksen epätraditionaalisuus

Äärimmillään avoimesti negatiivinen filosofiakäsitys johtaa siihen, ettei käytännöllisesti katsoen minkään positiivisen väittämän esittämistä voida katsoa filosofisesti oikeutetuksi. Jos positiivinen filosofia samaistetaan metafysiseseen tai tietoteoreettiseen foundationalismiin — kuten absoluuttisen varmuuden etsimisen harhauttamana voidaan helposti tehdä — joutaa positiivinen filosofia hyvällä syyllä saamaan viime kädessä epäoikeutetun, 'mahdottoman', itsepetoksellisen tai ehkä älyllisen veltoilun leiman.

Erityisesti filosofisen *tradition* merkitystä korostavalle negatiiviselle filosofialle on positiivisten filosofisten käsitysten oikeutuksen kieltäminen kuitenkin sikäli paradoksaalinen kanta, että se merkitsee tavallaan *irrottautumista* filosofisesta traditiosta — siirtymistä filosofiasta filosofiantutkimukseen. Useimmille filosofian todellisille klassikoille (Platon, Aristoteles, Tuomas Akvinolainen, Descartes, Locke, Hume, Kant, Hegel, Marx, Mill, Nietzsche, Peirce, Husserl jne.) todellinen filosofia ei suinkaan ollut filosofiantutkimusta. Klassikoiden oma filosofiakäsitys näyttää olleen leimallisesti positiivinen ja heidän filosofiansa positiivinen sisältö — toki 'metafysiikan kritiikin' rinnalla — myös tunnetaan ja muistetaan parhaiten.

Positiivisen filosofian käytännölliseen mahdottomuuteen uskova filosofia merkitsee toisellakin tavalla irrottautumista filosofisesta traditiosta. Filosofiakäsityksestään riippumatta jokaisen filosofin käytännön toimintaan filosofian tutkijana, lukijana, kriitikkona ja/tai opettajana vaikuttavat aina erilaiset 'näkemykset', olivatpa ne sitten ilmaistuja tai eivät ja vaikka niitä pitäisikin 'vain subjektiivisina mielipiteinä'. Ilman näiden 'näkemysten' julkistamista tai ilmaisemista (edes itselle) ne putoavat helposti *kokonaan* kriittisen keskustelun — myös 'sisäisen keskustelun' — ulkopuolelle, jolloin niille perustuvien kantojen ja asenteiden tarkistamiselle tarjoutu

¹⁴ Derrida, 1988, s. 22. Tällaista käsiterunoilua voidaan pitää myös moraalisen toiminnan kannalta ongelmallisena, sillä sen tuottamia vaikutuksia ei voi ennakoida — eivätkä sen luojat ohjelmansa mukaan edes voisi sitä periaatteessa haluta. Viime kädessä kyse on yhtä destruktiivisesta toiminnasta

mitään mahdollisuutta. Negatiivinen filosofiakäsitys uhkaa siis myös filosofisen tradition perinteisistä perinteisintä itsekasvatuksellista päämäärää: itsetietoisuutta omista motiiveista (ja päämääristä) ja niiden itsekontrollia.

Liika varovaisuus käsitysten esittämisessä ei kuitenkaan näivetä vain negatiivisten filosofien itsereflektiokykyä. Paljon tuhoisampaa on, että se näivettää koko *filosofisen yhteisön* itsereflektiokykyä, kun *filosofinen keskustelu* degeneroituu pelkäksi metafilosofiaksi (tai ehkä 'metametafilosofiaksi'). Enää ei keskustella suoraan filosofisista ongelmista vaan vain siitä, miten joku toinen filosofi (tai tämän kriitikko) on keskustellut näistä — tai millaisia argumentteja sen tai sen kannan puolesta *voisi* esittää, vaikkei niitä kukaan koskaan esittäisikään (ainakaan omana kannanottonaan). Eikä tämä rajoitu pelkkään keskusteluun, vaan filosofinen *tutkimuskin* samaistetaan käytännössä pelkäksi referaattien, yhteenvedojen ja kritiikkien kirjoittamiseksi siitä, mitä joku toinen on kirjoittanut. Niinpä pelkkää *opiskelua* voidaan nykyään kutsua tutkimukseksi ja jos yhteenvedo raportoidaan kansainvälisessä ja referoidussa lehdessä, kyse onkin jo kansainvälisestä huippututkimuksesta. Filosofisten ongelmien todellinen tutkiminen jätetään kuolleiden vastuulle — elävien sopii tutkia ainoastaan sitä miten niitä on tutkittu tai miten niitä olisi voitu tutkia.

Positiivinen filosofia — lyhyt oppimäärä aloittelijalle

1. Hylkää absoluuttisen varmuuden ideaali!

Positiivinen filosofiakäsitys on siis ennen kaikkea filosofian harjoittamisen *päämääriin* liittyvä asenne — *tavoitellaan* uusia, synteettisiä, tosia, perusteltuja, merkityksellisiä ja ennen kaikkea *omia* filosofisia käsityksiä. *Mahdolliseksi* tämä tulee, jos absoluuttisen varmuuden vaatimus hylätään filosofisilta kannanotoilta — se vapauttaa paljon tilaa sellaiselle aidosti positiiviselle filosofialle, joka ei lankea 'kartesiolaiseen' foundationalismiin.

Absoluuttisen varmuuden vaatimuksen hylkäämisen ei tarvitse merkitä vajoamista toiseen ääripäähän, *anything goes* -asenteeseen, sillä se ei merkitse luopumista perusteltavuuden vaatimuksesta tai edes totuuden tavoittelusta — hylätään vain vaatimukset *täydellisestä* tai *lopullisesta* perusteltavuudesta ja *absoluuttisesta* totuudesta. Nämä vaatimukset ovat epärealistisia ideaaleja, jotka *todellisina* filosofista

kuin terrori-iskussa — järkytetään vallitsevia rakenteita vailla kykyä arvioida sitä, johtaako muutos hyvään vai pahaan.

toimintaa ohjaavina ohjenuorina johtavat käytännössä *kauemmaksi* näistä ideaaleista kuin niiden hylkääminen. Absoluuttisen varmuuden ideaali on ideaali, jota nimenomaan *ei pidä* ottaa aktuaalisen filosofoinnin —olipa se sitten uuden luomista tai vanhan arvioimista— todelliseksi ohjenuoraksi.

Absoluuttisen varmuuden ideaalia voidaan kritisoida samalla perusteella teko-pyhäksi, kuin millä Charles Peirce kritisoi 'kartesiolaisuuden henkeä' ja 'epäilyn metodia': Todellisuudessa me emme kykene asettamaan *kaikkia* lähtökohtiamme aidon epäilyksen alle, vaan tämä kaikenkattavan epäilyn illuusio vain johdattaa meidät 'todistamaan' epäilyksemättömiksi ne uskomukset, joista olimme jo valmiiksi vakuuttuneita. Aidosti me voimme epäillä ainoastaan niitä uskomuksiamme, joiden seuraukset osoittautuvatkin *yllättäviksi* — todellinen epäily edellyttää jotain *positiivista syytä* epäillä.¹⁵ Tällaiseen itsepetokseen voi katsoa langenneen kaikkien perustafilosofian klassikoiden, omalla tavallaan niin Descartesin, Kantin kuin Husserlinkin. Vaatimus todellisen tiedon absoluuttisesta varmuudesta tai sen perustelujen täydellisyydestä ei ole tarkoituksenmukaista — eikä kritiikki, joka implisiittisesti perustuu tällaisille vaatimuksille.

2. Ole rohkea, häpeämätön ja vilpitön takinkääntäjä!

Se mitä positiivinen filosofia käytännössä edellyttää, on *rohkeutta* esittää hypoteeseja. Mutta ollakseen *hyvää* positiivista filosofiaa, ei 'filosofiseksi hypoteesiksi' sentään käy mikä tahansa spekulatio (tyyliin: 'olisikohan mahdollista näinkin ajatella'), vaan niiden on oltava sellaisia filosofisten ongelmien selitys- tai selvitysyriksiä, jotka voidaan arvioida potentiaalisesti *paremmiksi* yrityksiksi kuin jo tiedossa olevat ratkaisut. Niin kauan kun kukaan ei esitä mitään sellaista vaihtoehtoa tai argumenttia, joka voimallaan pakottaa asettamaan hypoteesin (tai sen suhteellisen paremmuuden) todellisen epäilyksen alaiseksi, eikä mitään muutakaan todellista epäilyksen aihetta ilmene, tähän voidaan *sitoutua toistaiseksi*.

Paitsi rohkeutta, positiivinen filosofia edellyttää myös *aidosti etsivää* filosofista *keskustelua* ja *luottamusta* sen voimaan. Tällainen keskustelu edellyttää, että mielipiteet ja kannat todella asetetaan julkisen kritiikin alle, että keskustelun päämääränä ei ole pakkomielteinen yksimielisyys kompromissien kautta ja että siihen osallistujat eivät *häpeä* mahdollista pinnallisuuttaan ja erehtymistään, vaan rohkenevat myös *vaihtaa käsityksiään* tai edes tunnustaa virheensä. Takinkääntämistä voi pitää aitona

filosofisena hyveenä, kun se tapahtuu ilmenneiden argumenttien tai 'tosiasioiden' perusteella. Nihilistisen tai joskus näennäisliberaalinkin filosofiakäsityksen kasvatit katsovat takinkääntäjiä karsaasti, koska heidän itsensä kohdalla kyse olisi vain opportunistisesta trendien nuoleskelusta tai ehkä petturuudesta omia opettajia ja filosofisia puoluetovereita kohtaan. Sen sijaan positiivinen filosofia on parhaimmillaan perustellun takinkääntämisen taidetta, jossa takinkääntämiseen päädytään filosofian sisäisten kriteerien perusteella. Vaikka tietty sinnikkyys omiin käsityksiin ja asenteisiin kohdistuvan kritiikin lähtökohtien ja luonteen selvittämisessä on usein paikallaan, niin itsepintainen pitäytyminen epämääräisessä 'alkuperäisessä intuitiossa' ja sen loputon puolustaminen ja tarkentaminen (mikä helposti johtaa vain sen formalisoitumiseen) on voitava joskus katkaista.

Mutta takinkääntämiselle ei tarjoutu paljoa tilaa, tarvetta tai edes mahdollisuutta, jos filosofista keskustelua ja kritiikkiä —tai yleisemmin filosofista instituutiota— hallitsee absoluuttisen varmuuden ideaali ja pelko henkilökohtaisesta nöyryytyksestä tai aseman menettämisestä vakavasti otettavana keskustelijana. Niinpä —olipa se nyt sitten lopulta niin rohkeata tai ei— en ala itsekään etukäteen vesittämään tässä esittämiäni käsityksiä, hypoteeseja ja psykologisointeja, vaan oman ohjelmani mukaan 'sitoudun niihin toistaiseksi'. Mutta pyrin kyllä olemaan valmis takkia kääntämään, jos vain joku niiden (poliittisen tai teoreettisen) kestättömyyden ja hedelmättömyyden vaivautuu —ja onnistuu— osoittamaan.¹⁶

¹⁵ Peirce 1992/1868, s. 28-29.

¹⁶ Kirjoitus pohjautuu osin *Filosofisen tiedon luonne* -seminaarissa (Räsänen & Tuohimaa, 2001) Tampereen yliopistossa 12.5.1999 esittämäni esitelmään, ks. Vehkavaara (2001).

Kirjallisuus

- Derrida, Jacques, *Positioita. (Positions, suom. Outi Pasanen)*, Helsinki: Gaudeamus 1988 (1972).
- Haaparanta, Leila, "Ajatuksia filosofiasta". *Niin & näin* 3/1996, s. 8-9.
- Herzberg, Lars, "Voiko etiikkaa soveltaa?" *Niin & näin* 4/2000, s. 54-61.
- Klemola, Timo, *Ruumis liikkuu — liikkuuko henki?* FITTY vol. **66**, Tampere: Tampereen yliopisto 1998.
- Lahtinen, Mikko, "Pääkirjoitus. Filosofiasta filosofiantutkimukseen". *Niin & näin* 3/2000, s. 2-3.
- Peirce, Charles, *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings, Vol.1 (1867-1893)*. (Toim. Nathan Houser & Christian Kloesel). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press 1992.
- Pihlström, Sami, "Filosofian traditionaalisuudesta ja transsendentaalisuudesta". *Niin & näin* 1/2001, s. 42-52.
- Räsänen, Petri & Tuohimaa, Marika, (toim.), *Näkökulmia filosofiseen tietoon*. FITTY vol. **67**, Tampereen yliopisto 2001, tulossa.
- Toulmin, Stephen, *Cosmopolis — The Hidden Agenda of Modernity*. New York: Free Press 1990.
- Vehkavaara, Tommi, "Sympaattinen johdatus Stephen Toulminin filosofiaan". *Niin & näin* 4/1997, s. 42-47 tai http://mtlserver.uta.fi/~attove/TOUL_NN.HTM
- Vehkavaara, Tommi, "Filosofisen tiedon luonne ja positiivisen filosofian puolustus". Ilmestyy teoksessa *Näkökulmia filosofiseen tietoon*. (Toim. Petri Räsänen & Marika Tuohimaa). FITTY vol. **67**, Tampereen yliopisto 2001 tai http://mtlserver.uta.fi/~attove/Fil_ti.PDF
- Vähämäki, Jussi, "Etiikatta eteenpäin!" *Tiede ja edistys* 3/2000, s. 205-212.